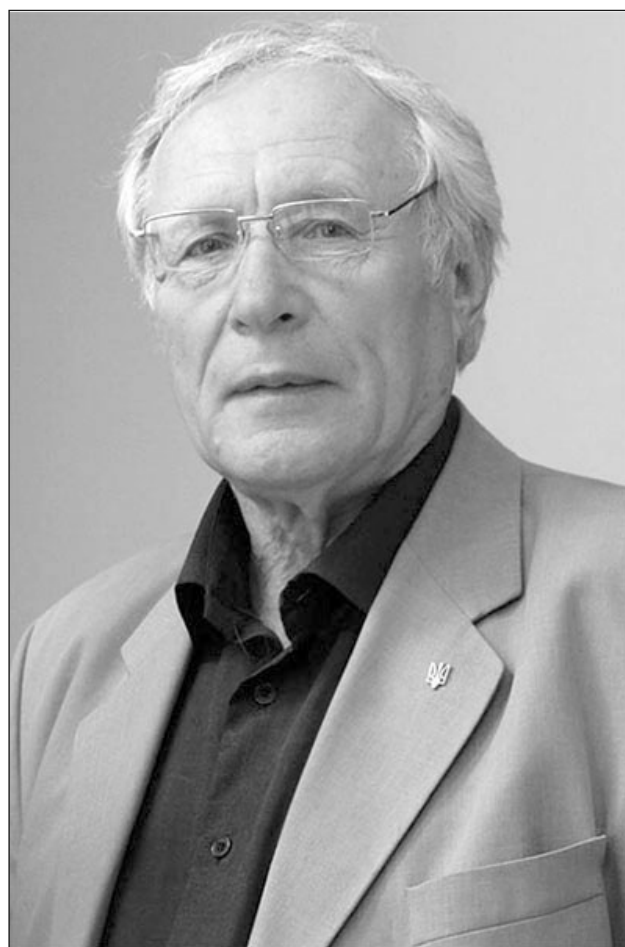

Михайло Наєнко

СПОГАД ПРО «ТИХОГО» ДОНЧИКА

Уже рік немає серед нас дослідника художнього слова Віталія Дончика. Родом із Полтавщини (м. Крюків Кременчуцького району), він більшу частину життєвого шляху пройшов у Києві. В академічному Інституті літератури імені Тараса Шевченка «дослужився» до академіка, а науково-творчий шлях починав разом із найвідомішими письменниками-шістдесятниками.

Літературне шістдесятництво було, як знаємо, не тільки трибунним, «космічним», а й «тихим». Росіяни побачили його таким у ліриці М. Рубцова, в Україні «тихими» були Володимир Підпалій, почасти Володимир Забаштанський, можливо – Ірина Жиленко й ін. У літературознавстві найочевиднішим представником «тихого» таланту вважався саме він – Віталій Дончик. У нього й характер був таким собі ніби «тихим», і тому навколо нього завжди крутилося безліч усіляких «пристібаїв». На якомусь життєвому етапі серед них опинився і я. Познайомив мене з ним Анатолій Шевченко, десь біля входу у Спілку письменників, і після того – пішло-поїхало. Він був моїм опонентом на захисті кандидатської дисертації (про що далі), за його підтримки (та за підказкою дружини Жені Андріївни) мене брали на постійну роботу в Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, а в самому Інституті був я і його заступником (у громадській сфері), і співавтором усіляких планових досліджень, і ще багато чого. Розповідати про ті будні – не годиться з етикету (більше інформації, можливо, є у двох знімках часів нашої спільної праці в Інституті), як і про те, що майже до останніх днів своїх він був чи не єдиним з інститутських колег, хто надзвонював мені з різних приводів якщо не раз на тиждень, то щомісяця точно. Частішими були дзвінки хіба що в рік, коли він упорядковував свій останній бібліографічний покажчик: публікацій же в нього безліч, часом – аж геть забутих, і він (як дуже доскіпливий у всяких справах) у мене пробував

уточнювати, коли те все було і де його шукати... Часом згадували майже анекдотичний випадок: якась партійна комісія перевіряла сплату внесків інститутськими членами здохлої вже компартії і виявила, що Віталій Григорович недоплатив 12 копійок із гонорару за якусь там дріб'язкову рецензію в якійсь газеті. «Коли це було і про яку рецензію йшлося?» – питав він мене, бо в ті часи я був на посаді вченого секретаря Інституту і міг би про все те пам'ятати... Сам факт я, звичайно, пам'ятав і пам'ятаю досі, як намагався присоромити «комісарів», що такий дріб'язок, як 12 копійок, можна б і не вносити в акт перевірки,

У другому ряду (зліва направо) сидять: академіки Григорій Вервес і Леонід Новиченко; доктор філології Павло Федченко, член-кореспондент АН УРСР Ніна Крутікова; далі стоять: доктор філології Олекса Мишанич, академіки Дмитро Затонський та Ігор Дзевєрін; молодші на той час доктори наук Олег Білий і Михайло Наснко; на передньому плані сидять: член-кореспондент АН УРСР Євген Кирилюк, кандидат наук Віктор Беляєв, доктор наук Олена Шпильова, на той час доктори наук Віталій Дончик і Федір Погребенник. Фото, орієнтовно кін. 80-х років XX ст.

а от про яку саме рецензію йшлося – згадати не можу до сьогоднішнього дня. А Віталій Григорович таки намагався її розшукати і в бібліографічний список публікацій таки поставити...

Про все це, кажу, навряд чи варто розповідати у спогаді про старшого колегу-товариша, тому я обмежуся лише кількома фактами, які були по-своєму значними в наших виробничих чи й, у певному розумінні, приятельських стосунках.

Наукові співробітники відділу української радянської літератури – зліва направо в першому ряду: кандидати філології Леонід Бойко й Іван Зуб; академік, завідувач відділу Леонід Новиченко, заступник завідувача, доктор наук Віталій Дончик; у другому ряду: кандидати наук Дія Вакуленко, Юрій Ковалів, Ольга (за чоловіком – Сивокінь) і Віра Аєєва; старший лаборант кафедри Людмила Комар, доктор наук Михайло Наснко; у третьому ряду: докторант Володимир Кузьменко, кандидати наук Анатолій Шпиталь, Андрій Кравченко, Володимир Моренець, Володимир Мельник. Фото

Перший факт – одержання нами Шевченківської премії. Її присуджено колективу, очолюваному Віталієм Григоровичем, за двотомну працю «Історія української літератури ХХ століття». За моїм клопотанням, вручення премії вперше відбувалося тоді (1996) не в Клубі Ради міністрів чи Шевченковому музеї, а в Київському університеті, який носить ім'я Кобзаря і в якому Тарас Григорович працював, сказати б, із трудовою книжкою. Домовлявся я про таке вручення саме в університеті з тодішнім головою Шевченківського комітету Олесем Гончаром, але вручав премію нам уже не він, а його заступник Юрій Мушкетик. Це було в березні 1996 року, бо Олесь Терентійович, як відомо, влітку 1995 року відійшов за обрій. Я, мабуть, єдиний, у кого збереглося і відео того вручення, і світлина із залу, в якому нам вручали премію. Щоб не бути голослівним – показую два фрагменти: вручення премії Віталієві Григоровичу й очікування того вручення в актовому залі університету іншими премійованими.

за кордон і там зберегти українське літературознавство як науку, а не кон'юнктуру в душі панівного в СРСР соціалістичного реалізму. Сам семінар припинив існування аж до середини 90-х років ХХ століття. 1998 року мені вдалося його відродити й запрошувати до участі в ньому вчених із різних установ та закладів України та окремих зарубіжних країн. Віталій Григорович брав участь у семінарі кілька разів, але найбільше запам'яталася його участь 2009 року, коли він виголосив доповідь про концепцію «Історії української літератури в 12-ти томах». Оскільки та доповідь Віталія Дончика не друкувалася в ширшій літературознавчій пресі, пропоную її цілком. Вона має принципове значення не тільки для вузчого кола спеціалістів, а й усіх, хто не байдужий до художнього та наукового слова.

На знімках – момент вручення Юрієм Мушкетиком Віталієві Григоровичу диплома лауреата (ліворуч), а в залі Віталій Григорович сидить у другому ряду поруч із Григорієм Штонем; у першому ж ряду – «претенденти на папаху» з різних культурних галузей: справа наліво – народні артистки України Ольга Сумська й Зінаїда Дехтярьова, публіцист і політик В'ячеслав Чорновіл, співавтор премійованої «Історії...» Михайло Насенко та Віра Агеєва, письменники Ірина Жиленко, Володимир Базилевський і Раїса Іванченко... У другому ряду видно ще премійованих Володимира Мельника, Володимира Моренця й ін. Фото, 22.03.1996

Другий факт – участь Віталія Григоровича в роботі «Філологічного семінару», який у Київському університеті 1904 року заснував професор, а згодом академік двох академій (української і всесоюдної) Володимир Миколайович Перетц. Із того семінару вийшли найвідоміші літературознавці першої половини ХХ століття Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Сергій Маслов, Іван Огієнко, Дмитро Чижевський та ін. У 1920–1930-х роках усіх їх (разом із засновником) було репресовано і знищено, й лише поодиноким (І. Огієнко, Д. Чижевський) удалося емігрувати

Зберігся і знімок, на якому зафіксовано момент виголошення доповіді Віталієм Григоровичем. Ліворуч від нього – керівник семінару Михайло Насенко, а в профілі на першому плані – професор Донецького університету Віра Просалова. Фото, 14.12.2009

ДЕЩО З КОНКРЕТНОГО ДОСВІДУ ІСТОРІОПИСАННЯ

Тему, як бачите, сформульовано не для доповіді на конференції, а радше для розповіді на семінарі. Ідеться справді про конкретний і реальний досвід. Досвід (ось уже майже семилітній) створення нової академічної «Історії української літератури в 12 томах». У її написанні бере участь понад 100 науковців з усієї України, отож на будь-якому зібранні літературознавців (і ось такому, як наше), неодмінно присутні й автори (а також і майбутні рецензенти «Історії...»), отже, йдеться і про справу спільну, і, відповідно, досвід спільний так само.

Чесно кажучи, питань у процесі роботи назбиралося безліч. Зауважмо, що з отих 100 осіб буквально одиниці таких, хто коли-небудь брав участь в історіописанні, а це дуже важливо, адже одна річ – стаття до збірника, інша – розділ у колективному академічному історіографічному дослідженні.

Отож – тільки дещо з нашого досвіду й лише тезами, без розгорнутих аргументацій і прикладів. Вони, цілком як сьогодні все в нас, надаються до дискусії, що давно вже й робиться – наша «Історія...», ще й не було її проекту, як потрапила під критичний обстріл.

Розумію закиди, які супроводжували нас від початку («Колективні “історії” віджили себе, а ви...», «Навіщо такий монументалізм?», «До великих наративів у світі вже не вдаються», «Нова історія вимагає лише нової методології» і т. ін.).

(У дужках: коли посилаються на світ, мають на увазі кілька європейських країн, США. А як підходять до цього, що пишуть, скажімо, в Іспанії, скандинавських країнах, чи, наприклад, Бразилії, Єгипті, Індії? Мало хто знає, та й не цікавиться). Не можемо не зважати на особливості української літературної ситуації – хоча б на те, що в нас подосі не створено жодної повної, за все тисячоліття, об'єктивної, повноформатної академічної історії літератури. Придивляймося, прислухаймося до світу, але насамперед – національний досвід і національна традиція.

Це – перше.

Друге. Почастішали приклади змішування відмінних (і принципово!) теоретичного та історико-літературного підходів. Наше «історіописання» припало на період (кінець 1990-х – 2000-ні роки), коли в літературознавстві надзвичайно зріс інтерес до теорії (справжній бум). Візьміть будь-яку докторську книжку чи й навіть кандидатську дисертацію – достоту в кожній, якщо не всуціль, то половина, в ліпшому разі, третина – теорія. А що ж,

скажуть, ви хотіли – слава Богу, маємо свободу від «єдино правильної» теорії, вільні у виборі підходів і концепцій.

Воно-то так, але в усьому тому відчувається вторинність, запозиченість, а власне українських теорій, теоретичних відкриттів не побільшало. Та це справа теоретиків...

Наша ж тривога в іншому: при тому «бумі» відсувається на другий план, якщо не далі, історико-літературний дискурс, історія літератури як галузь утрачає свою роль і «територію», молодь утрачає до неї потяг, не «практикує», серед неї чистих істориків літератури обмаль... «Ну і що?» – запитують. А те, що література в багатьох сучасних дослідженнях стає лише матеріалом, у ній не простежують, уважно і об'єктивно, в еволюції зміни тенденцій, громадження нових і заперечення старих якостей, а *шукають приклади* до наперед вироблених чи, частіше, вичитаних схем. Література – лише полігон для випробувань теоретичної зброї. Інтерпретатор – усесильний, як диктатор; як інтерпретувати стає часто головнішим, ніж *що*.

Для «Історії літератури» це неприпустимо... До матеріалу – літератури, текстів підходять, вивчають, неодмінно беручи до уваги національні, індивідуальні, етнологічні, темпоральні (час, епоха, століття) особливості, тобто іманентність матеріалу (і ідентичність). Історик літератури – залежний інтерпретатор, бо має дуже багато що враховувати. І, головне, сам матеріал, джерела мають право «вето» – ця думка Р. Козеллека дуже вимовна. Наголошуємо на неодмінному *розрізненні* історико-літературних і теоретичних дискурсів. Коли в заголовку того чи того розділу значиться XI, чи XVII, чи XIX ст., то всі свої сучасні теоретичні й методологічні знання автор має тримати в пам'яті, він не цитує їх, не «перевіряє» ними матеріал, а, «живучи» в тому столітті, органічно користується, лише оперує новонадбаними тактиками й техніками. Історик літератури, озброєний найсучаснішими методиками, в сотий раз підходить до досліджуваних ним текстів, джерел *як уперше*.

Для нас, редакторів томів і авторів, ключовим є поняття *засвоєння*, зокрема засвоєння попереднього національного і світового досвідів. Створення нами А[кадемічної]ІУЛ-12 не може мати успішної реалізації без послідовного й проникливого опертя на традиції академічної історіографії, на раніші напрацювання і так само сучасні, зарубіжні. Про останні наговорено багато позитивного, це природно, і негативного: еkleктизм, начотництво, нерозбірливість. Додав і я свого: «неофітське заковтування всього підряд», «розпинання національної матерії за

чужорідними, не властивими їй схемами». І все ж ідеться, як бачимо, не про самі зарубіжні моделі й модуси, а про імплементації та їхні способи застосування літературознавчого інструментарію.

Важливий і такий момент. Скільки існує у світі стратегій і тактик! Сьогоднішній літературно-мистецький процес озвучено до «децибельного рівня гуркотом багатозначних термінів і понять», — пише І. Дзюба в статті «Метод — це насамперед розуміння» і називає їх, мабуть, кілька десятків. А написаних на їхній базі «Історій літератури»? Слушно наголошує один із дослідників: «Якби була зроблена хоча б єдина спроба побудови структуралістської, деконструктивістичної, психоаналітичної, феміністичної історії — це була б величезна їхня перемога» (Б. Клименко). Н. Зборовська здійснила цікаву спробу психоаналітичної історії, і все ж у своєму підході це більшою мірою теоретичний, а не історико-літературний дискурс. Д. Перкінс у книжці «Чи можлива історія літератури?» стверджує: «Модерністські (тим більше — постмодерністські. — В. Д.) форми оповіді не використовують в історіях літератури, вони не підходять, не пристосовані до її цілей».

До речі, у нас часто цитують Яусса, Шмідта та багатьох інших про кризу історії, втрату нею авторитету, про нездійсненність її місії і т. ін., а ось наведена думка Д. Перкінса, а ще про те, що після кожної кризи постає *необхідність оновленої історії* (курсив мій. — В. Д.), та й захоплення гарвардського професора наративними історіями наші прихильники постмодернізму чомусь не помічають. Такого роду вибірковість засвоєння чужоземного досвіду щонайменше не конструктивна.

Третє.

В основі розгляду 12-томної «Історії...» — *літературний процес*, не постаті чи тенденції, чи наскрізні визначальні проблеми (наприклад, національної ідентичності), а і постаті, і твори, і тенденції, і домінуючі проблеми, і напрями... Організують цю живу й суперечливу мозаїку час, рух у річищі часу, хронологічна послідовність. Виходимо з того, що літературний процес — не лінійний, і не висхідний, тут і тяглість, але й дискретність, і рух супротив, і ретардації, і випередження часу. Історія літератури в нашому уявленні не застигла, а рухома картина, це історія літературного процесу.

І ще два конкретні роз'яснення.

12-й том охоплюватиме, крім 1990-х, і 2000-ні роки, перше десятиліття XXI століття. Але подаватимемо цей процес в оглядовому літературно-критичному форматі, бо ще, вважаємо, не настав час для істориків літератури, які завжди йдуть слідами критиків.

Ми прийняли як доцільну думку О. Білецького, що не слід зверхньо ігнорувати явища другого або й третього плану, що літературний процес часто буває розкривається виразніше й адекватно саме через них, ніж через художні вершини. Тим більше, що відсувалися вони на той другий чи третій план зазвичай не з огляду на талант, а на «не такі» ідеологічні, національні позиції.

Одною зі складних проблем (хай робочих) виявилось для нас поєднання в одній цілісній нарації розгляду загальних художніх тенденцій і змалювання індивідуальних портретів. Ми відійшли від підручничкового типу — окремо огляди, окремо портрети, а поєднання розгляду літературного процесу з усіма його проблемами, течіями, тенденціями і тут же окреслення численних внутрішніх (у цих же рамках) портретів, більших і менших, просто силуетів, канонічних силуеток — справа непроста.

І четверте.

Про літературу соціалістичного реалізму.

Виходимо з того, що для «Історії літератури» зовсім **не прийнятний**, хоч би про які процеси і явища йшлося, якого століття, відкидальний, відверто негаційний підхід, відгетькування, як колись казали. Як у художню творчість XI, чи в XVII ст., так само входимо (без наперед заготовлених схем і шаблів) і в літературну ситуацію XX ст., в 20, 30, 40-ві роки і т. ін. І всебічно, об'єктивно, неупереджено аналізуємо, *розрізняємо* (процеси, тенденції, явища).

Жоден із художніх методів і жоден із періодів — ні сентименталізм, ні реалізм, ні романтизм, ні модернізм — не покривав повністю всю територію літератури, поруч завжди, в зародку, чи навпаки, в загасанні, було й щось інше. І соцреалізм (навіть!), хоч як нав'язуваний, із відповідним керуванням, контрольованим, ієрархізованим процесом — так само. Декретований як «єдино правильний», він не був стовідсотково єдиний. Чому Григорій Тютюнник, Ліна Костенко, Валерій Шевчук і багато інших повинні розглядатися під дахом соцреалізму? Чому твори, які шельмували тоді за відступи від соцреалізму, ми тепер зараховуємо до нього? Таких «чому?» багато.

Слід, крім усього, розрізняти соцреалізм 30-х років чи 40–50-х і 60–80-х. Хто із сумлінних дослідників наважиться «обізвати», наприклад, «Плаху» Ч. Айтматова чи «Марусю Чурай» Ліни Костенко «соцреалізмом»? (Не менш вульгарним викривленням є і занесення останнього твору до кітчу). Слід узагалі розрізняти принципове художнє утвердження багатьма письменниками радянського періоду краси, правди, добра,

пам'яті, духовності та інших загальнолюдських цінностей і добротностей, що їх соціалізм видавав за свої, та безмір ідеологічного анти- (чи мало-) художнього соцреалістичного читива.

Розрізняти – це взагалі перша прерогатива критики. У цьому випадку (за тоталітарних часів) їй, зрозуміло, далеко не скрізь удалося бути адекватною, тож історикам тут треба більше, ніж деінде, ревізувати критику.

Питань, повторюю, дуже багато. Від первісних, «конституційних» – періодизації, повноти охоплення матеріалу, відбору фактів і явищ, нарративності чи енциклопедичності – до адресата, контексту й контекстуалізму, рецепції – вони постають перед нами, звичайно ж, не в теоретичному, а в конкретному робочому виявленні.

Ось про контекст. Ми прагнемо велику увагу приділяти національному контексту (суспільно-історичному, мистецькому, загальнокультурному і внутрілітературному – міжжанровому, міжособовому). І, звичайно, взоруватимемо на контекст слов'янський, європейський, світовий. Але що важливо: не уподібнюватися деяким нашим модерним хуторянам, які, дуже боячись, щоб їх такими не вважали, переборщують у негативних оцінках, «десакралізації» української літератури й літературознавства (провінційність, рустикальність, нативізм, натуралізм, який для них «гірший соцреалізму», тощо).

Контекст, як я вже писав в одній статті, – усього лише контекст, це не щось ідеальне, не вищий суддя, не взірєць для наслідування; він, як і текст, має свої кращі й гірші аспекти, позитивні й негативні. А це, коли йдеться про українську літературу, її контексти (неодмінно «вищі», «еталонні») не береться до уваги.

Такою є дециця більш чи менш загальних і суто практичних проблем, які постають у межах основного нашого завдання: створення «Історії української літератури» (в лапках) як адекватного відображення історії української літератури (без лапок).

Третій факт... Про нього, крім мене, думаю, ніхто не напише, бо він пов'язаний із роботою Творчого об'єднання літературних критиків Київської організації НСПУ, на засідання якого останнім часом приходять дедалі менше критиків. На тому засіданні, про яке я оце хочу згадати, було виголошене мною вступне слово, якому передувало ось таке моє міркування.

Коли я переходив з Інституту літератури на постійну роботу в Київський університет, відділом колишньої української радянської літератури (в часи незалежності – «новітньої») завідував уже не

Леонід Новиченко, а Віталій Дончик. Свого часу я писав про нього ювілейну (до 75-річчя від дня народження) статтю в газеті «Урядовий кур'єр». Академік Віталій Дончик не тільки вагома постать у сучасному літературознавстві, а й мій добрий старший товариш і наставник. Він, як я говорив, був моїм опонентом під час захисту кандидатської дисертації в дуже непростий і для нього, і для української літератури період. Надворі ж тоді ще тривав отой «розвинутий застій» у СРСР, лютувала дика цензура так званого сусловсько-маланчуківського вишукування всіяких націоналізмів у літераторів, а самого Віталія Григоровича тоді «приструнено» було за послідовне розкриття ним великого значення для нашої літератури творчості письменників-шістдесятників. Тоді він своє розуміння цієї проблеми виклав в одному виступі у Спілці письменників і за це був навіть переведений в Інституті літератури з посади старшого наукового співробітника на посаду молодшого. Характерно, що до посади «старшого» він не встиг був навіть звикнути, бо одержав її ледве чи не за місяць перед тим. Науковий доробок Віталія Дончика достатньо вагомий, про що свідчили і видані та презентовані на засіданні творчого об'єднання критиків його книги. Отже – про нові книги Віталія Дончика.

«Зануда», як відомо, це чоловік, який, почувши запитання «Як діла?», починає розповідати про свої «діла». У подібній ситуації, думаю, опиниться кожен, хто чекає від нашого зібрання лише презентаційних розмов про нові книги Віталія Григоровича. Надто продуктивною є постать цього критика й літературознавця, аби спинятися лише на нових його виданнях. Адже за плечима – понад півстоліття праці в літературі: вісімсот публікацій у пресі, з яких близько двох десятків книжкових видань. Хотілося б поговорити про презентовані книжки і в їх контексті, адже у Дончика (як і в кожного самодостатнього аналітика) все взаємопов'язане: більшість наступних публікацій у пресі чи окремо виданих книжок виростають із попередніх, а найновіші обов'язково несуть у собі якийсь ресурс навіть першій. Гляньмо, наприклад, на трохи давнішу його книжку «З потоку літ і літпотоку» (2003): між першою й останньою публікацією в ній – відстань у 43 роки; а всі разом вони становлять своєрідний хронопис критичного осмислення українського літпроцесу цього часу.

Так склалося, що і початок, і кінець (умовний, звичайно) літературно-критичної діяльності Дончика позначений чимось на зразок тріумвірату. Протягом 1970–71 років, коли він активніше з'явився перед читачем книжковими виданнями

(перше вийшло в 1967 р.), різні видавництва звітували трьома позиціями з його ім'ям: «Грані сучасної прози», «До глибин життя», «Петро Панч». Подібне повторилося й у 2011–2012 роках: «Доля української літератури – доля України», «Неминуче й неминуще», «Віталій Дончик. Бібліографічний покажчик». Ці видання, звичайно, різняться і обсягом, і змістовим наповненням: у першій трійці спостерігалось лише намацування окремих фактів літературного процесу, а в другій – масштабне осмислення його, аналітичний роздум про час і про себе в ньому. Єднає ж ці видання один чинник, який я назвав би національним доцентризмом. В усіх публікаціях Дончика так чи так пульсує думка про національну специфіку української літератури, про її місце в національному розвої нашого суспільства, в наших духовних злетах і приземленнях. Сучасна постмодерна пора, як знаємо, не дуже полюбляє міркування на цю тему. Їй подавай віртуальність, інтертекстуальність, актуалізацію «гей-лесбійських студій» та всілякі інші «теорії збочень». Тим часом «учителі» постмодернізму націоцентристських міркувань не відкидали, бо бачили в них не якусь там віртуальність, а таки реальну реальність. Художня творчість – це насамперед упорядкованість, навіть якщо вона розвивається в умовах невпорядкованості, наголошувала, наприклад, зовсім недавно французький філософ Жаклін Рюс. А одним із двигунів упорядкованості є якраз нація як «батьківщина душі», – переконують інші відомі аналітики сьогоденного і недавнього вчорашнього дня. Антоніо Грамші: «Тільки нація, як форма культурного “опрацювання”, “втримує культуру у найпродуктивнішій позиції”». Франц Фенон: «Національна свідомість, що не є націоналізмом, – це єдина річ, яка надасть нам міжнаціонального виміру». Ентоні Д. Сміт: «...За теперішньої доби шансів для подолання націй і націоналізму аж надто мало... Нації... і в наступному сторіччі становитимуть для людства найважливіші культурно-політичні ідентичності». Для Віталія Дончика національне в літературі – це той культурний стрижень, без якого немає художності і без якого національна людина й національна література ніколи не стануть міжнаціональними суб'єктами. «Органічний синтез традиційних національних інтелектуально-духовних надбань з найсучаснішими здобутками світового художньо-естетичного досвіду – це фактично єдиний шлях, на якому українська нація (і українська людина), входячи в європейський і світовий культурні простори, зможе уникнути загрози розчинення в інших етносах, втрати своєї колективної та індивідуальної унікальності», – читаємо в

найостаннішій книзі Дончика «Неминуче й неминуще». Хотілося б, аби і виступи, і запитання учасників сьогоденного зібрання літературних критиків стосувалися саме цієї проблеми і того, як вона реалізовується Дончиком і в давніших, і в нових його літературознавчих студіях.

Четвертий, найбільш сумний факт – мій виступ на похороні Віталія Дончика, який публікувався в «Літературній Україні» 23 листопада 2017 року.

ВІТАЛІЙ ДОНЧИК І КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Відходять за обрій останні із класиків українського літературознавства 60-х і наступних років; за минулі двадцять-тридцять років не стало дійсних членів АН України і відомих науковців Л. Коваленка, М. Сиваченка, М. Яценка, Л. Новиценка, Ю. Івакіна, О. Мишанича, П. Федченка, Д. Затонського, Г. Вервеса, Г. Сивоконя... А тепер ось і Віталій Дончик. Всі вони були дітьми свого і не завжди свого часу, але дуже талановиті і чесні у своїй талановитості вчені. Значна частина їх вийшла з-під крила Київського університету імені Тараса Шевченка. Віталій Дончик закінчив у ньому романо-германське відділення, але все своє творче життя присвятив рідному, українському літературознавству. Сотні публікацій, десятки книг... За одну з них (як відповідального редактора і співавтора «Історії української літератури ХХ століття») відзначено його Шевченківською премією (1996), і вручення її відбулося в Шевченковому університеті. Вручав премію теж колишній студент нашого вишу, заступник голови комітету Юрій Мушкетик, оскільки Голова (Олесь Гончар) незадовго перед тим відійшов у вічність. Колектив лауреатів того року був справді знаковим: письменники В. Чорновіл, І. Жиленко, Р. Іванченко і В. Базилевський; літературознавці В. Мельник, В. Моренець, В. Агеєва, А. Кравченко і Г. Штонь; народні артисти Т. Петриненко, А. Хостікоєв, О. Богданович, О. Сумська й Н. Яремчук (помертньо), режисер О. Бійма, художник Д. Нарбут, композитор-диригент В. Балей... Усіх не перелічити: п'ятисотенний зал головного (червоного) корпусу університету тоді не міг умістити всіх, хто бажав побувати на церемонії вручення. А надто, що вперше за багато років найвищою нагородою в галузі культури України відзначалася велика група науковців-філологів, яких згуртував Віталій Дончик. Відтоді він частий гість в університеті як учасник багатьох університетських заходів. Його обрано членом громадської художньої ради нещодавно створеного в університеті «Центру літературної творчості», а протягом останніх 20-ти років він був членом редколегії університетських

«Філологічних семінарів». Активність його в цій рідколегії позначена кількома ґрунтовними його доповідями, остання з яких (на семінарі з темою «Що таке історія літератури»?) мала назву «Дещо з конкретного досвіду історіописання». Йшлося в ній про трудомістке написання 12-томної історії української літератури, куратором якої він був до останніх днів своїх. Ця історія вже нині стоїть живим пам'ятником ученому, академікові, студенту Київського університету Віталію Дончику. Моя ж пам'ять про нього особлива ще й тому, що він був опонентом на захисті моєї кандидатської дисертації в дуже скрутний для нього час: його розпинали тоді за виступи на захист письменників-шістдесятників, Інститут літератури понижував його за це в науковій посаді, а тут ще й я зі своєю дисертацією про репресованих письменників у 20-х роках ХХ століття. Потерпали обидва, але витримали. Земля Вам пухом, дорогий колего-вчителю!

P. S.

Наостанок – кілька слів про ставлення один до одного. Наші стосунки загалом були райдужні, але нерідко – з полемічним присмаком. Із деяких питань ми дискутували, але ті дискусії ніколи не були надто сердитими. Це видно хоч би з його слова про мене в телепрограмі «Батьки обрали Михайла», яка кілька років підряд повторювалася (переважно в День Архістратига Михайла 21 листопада) на телеканалі «Культура». Дослівно в тій програмі Віталій Григорович сказав таке:

– Особливо тісною наша співпраця стала тоді, коли ми писали фундаментальну роботу «Історія української літератури ХХ століття». Це були ще старі часи, але вийшли друком ми вже в час української Незалежності. Часи ті відзначалися тим, що, з одного боку, ми мусили деякі постаті в історії літератури (Винниченко, Хвильовий і багато інших) характеризувати, питаючи дозволу в ЦеКа компартії; ми писали

обґрунтування, що їх таки треба включати до історії; на наші пропозиції потроху зважали, бо в кінці 80-х років відчувалися якісь нові повиви в ідеології, мистецтві. Названа «Історія...» здобула Шевченківську премію – найвищу відзнаку у нас в Україні; серед відзначених нею був і Михайло Наєнко. Потім він уже на цій базі написав книжку «Українське літературознавство», а потім розширив її і видав «Історію українського літературознавства». Це перша в Україні і нова в цьому плані робота. Навколо Михайла Кузьмовича завжди збирається велика група товаришів, друзів. Він часто – полеміст, великий полеміст, з ним не в усьому можна погоджуватися, і багато хто не погоджується. Але тим не менш – він уміє відстоювати свою думку, свою позицію.

P. S. 2

Усі свої книги останніх десятиліть Віталій Григорович мені дарував і підписував. Може, це й не дуже скромно, але я наведу дарчі написи на двох із них, бо це – його рука.

